Йежи Русек (Краков)

ИЗ НАБЛЮДЕНИЯТА ВЪРХУ ЛЕКСИКАТА НА ЕКЗАРХОВИЯ „ШЕСТОДНЕВ“

Преди години славистът Ватрослав Ягич е изказал за „Шестоднева“ следните мисли: „По своето богатство езикът на Екзарховия „Шестоднев“ надминава всички други съчинения на старославянската книжнина, защото предава не само теоретични или философски мисли, а още и предмети от всекидневния живот, природни явления, прояви на човешката дейност, животни, растения и др.“[1].

За съжаление данните от този извънредно интересен паметник рядко се използуват. В настоящата статия бих искал да разгледам няколко думи от следните семантични кръгове: наименования на части на тялото, наименования на птици и дървета, а също така и един интересен термин от архитектурата.

Наобикновено богата е терминологията, свързана с частите на тялото. За „шия“ Йоан Екзарх употребява две думи: выꙗ и шиꙗ. Както е известно в паметниците, образуващи тъй наречения канон, гръцкото τραχηλος и αὐχήν се предава с выꙗ, една дума, типична за лексиката на най-старите паметници[2]. Тя се среща в Евангелието, Псалтира, Апостола, Паримейника, Требника и в Супрасълския сборник. Думата „выꙗ“ е отпаднала от лексиката на българския език, като е била заменена с ш и я. Началото на този процес датира от X в. Примерите намираме у Йоан Екзарх и в Супрасълския сборник. В „Шестоднева“ думата выꙗ е употребена 6 пъти, шиꙗ — 3 пъти, прилагателното шииꙗ — 1 път. В Супрасълския сборник шиꙗ е употребена един път, а выꙗ 22 пъти. Срв. дльга шиꙗ вельбѫдꙋ Шест. 245 c,[3] то противѫ сего ногама и шии бѣаше бытн Шест. 245 d, нынѣ же глава въ малѣ костн имѫштн шииныиꙗ Шест. 245 d, а мьнѣ бѫдетъ страдатн подрꙋжниꙗ и волѫ своеиѫ а твоиѫ шиѫ брадвниѫ отъсѣкаетъ Супр. 237, 2.

Думата шиꙗ съзнателно се избягва в среднобългарските паметници. Не я употребява Патриарх Ефтимий, не я срещаме в Манасиевата хроника, докато выꙗ е употребена 7 пъти.

За 'корем' и 'стомах' в „Шестоднева“ са засвидетелствувани няколко наименования. Преди всичко тук намираме думата корьмъ. Речниците на Миклошич и Срезневски не отбелязват тази дума. В „Шестоднева“ думата корьмъ е употребена веднъж в следния текст: сырнца и отрьбꙋси и корьми и слѣзове не без ꙋма лежѫтъ въ животы, ниже ѩ имѫтъ, нъ нѫждьнѫѫ потрѣбѫ наконьчаваѫтъ Шест. 245 c. В гръцкия текст: Στόμαχοι καὶ ἐχῖνοι; καὶ κεκρύφαλοι, καὶ ἔνυστρα, οὐκ ἀργῶς ἔγκειται τῶν ζωῶν τοῖς ἔχουσιν, ἀλλ' ἀναγκαίων χρείαν ἕκαστον ἐκπληροῖ. В немския превод, направен от Р. Айтцетмюлер: „Schlund, Blättermagen, Netzmagen und Labmagen liegen nicht sinnlos in den Tieren, die sie besitzen, sondern erfüllen einen notwendigen Bedarf“.

С думата кѡрьмъ Йоан Екзарх превежда гръцкото κεκῳύφαλοι мн. ч. от κεκῳύφαλος, което значи 'втори стомах на преживящите животни'. Тя е именование на „стомаха". Днешното българско корем означава 'venter, търбух'. Смесването на „стомах" с „търбух" е често явление. Обикновено се казва „боли ме корема", вместо „боли ме стомаха".

За Лескин и Айтцетмюлер думата кѡрьмъ не е била ясна: Was ist korьmi? пита Лескин[4], „Unklar bleibt korьmi i slězove" — подчертава в коментара си към „Шестоднева" Айтцетмюлер[5].

Думата кѡрьмъ наистина е загадъчна. Според Скок тя е „balkanska riječ nepoznatog podrijetla"[6]. Миклошич[7] я съпоставя с тюркското karen Bauch, Бернекер[8] — с новогръцкото kormi Rumpf, Leib. Ст. Младенов[9] търсил тук арио-алтайска основа, „коренът ще е арио-алтайски". Българският ориенталист Е. Боев[10] намерил на тази дума прабългарски произход и дава точни съответствия от тюркските езици: „Значението и особеностите на корем говорят за нейното тюркско потекло и прабългарски характер. Значението ѝ съвпада напълно с азерб. гарын, каз. карын, кум. къарын, тув. хырын, тур. карын, тюркм. гарын, узб. корин, уйг. к'ерин, хак. харын, чув. хырăм". Боев посочва в думата „корем" типичните черти на прабългарската фонетика: закръгляне на **а** в началната сричка и промяна на **н** в **м**. И двете черти са свойствени на чувашкия, генетически най-близък на прабългарския. Авторът подчертава, че думата „кѡрьмъ" не била отбелязана в старите български паметници. Българският етимологичен речник[11] документира въпросната дума с пример едва от XVII век (Троянският Дамаскин). Както видяхме, тя е засвидетелствувана още през X век. Записът ѝ в „Шестоднева" — кѡрьмн — ни принуждава също да подложим на ревизия реконструкцията на думата: не кѡремъ, а само кѡрьмъ.

В посочения по-горе текст на „Шестоднева" освен кѡрьмъ са засвидетелствувани и други наименования на „стомаха" („корема"): сырнште, отрьбоухъ и слѣзъ. И трите са познати на съвременния български език.

Сырнште (стомах) е свойствено на паметниците, възникнали в Източна България. Срещаме го у Йоан Екзарх, Презвитер Козма, Симеоновия сборник от 1073 г., Златоуст на Бичков от XI век, който най-вероятно е остатък от Златоструя на цар Симеон. Срв.: пиѧнница. . . заоутра бо мозгоу его болѣзнѣ и сырштю, и трепетание жиламъ бываеть (Козма 28, 18)[12]; острнмъ же (камень хроусолиѳь) сырштьмъ же болѧштнимь и чрѣвьмъ цѣлитель iесть (Сб. 1073)[13]; и главобола и ослаблениа и сырштѫ болѣзни (Златоструй)[14].

Думата сирище е запазена до днес в българския език, но с друго значение: 'подкваса, с която се подсирва млякото'. Сирището, както е известно, се прави от стомаха на агне-бозайниче. „Сирището излиза от изсушената мура на агне бозайниче" — определя Геров в своя речник[15]. Думата сирище е известна и на други южнославянски езици, срв. сърб. сирйште' 1. четврти оделак желуца у преживара. 2. сирило /средство/ природно или вевештачко/ за сирене млека'[16], слов. síríščе '1. posušeni telečjiželodec, s katerim žarki sir delajo, das Lab, 2. sirnica, die Käseform; [17] тя е от славянски произход.

Засвидетелстваното в „Шестовнева" наименование отрьбоухъ (отрьбоуси ѐхѳоι) трябва да се свърже с днешното търбух, преди всичко разговорно и диалектно название на стомаха. Думата има съответствие в други южнославянски езици, срв. сърб. tr̂buh 'dio tijela ob ošita do stidne kosti, u kom e se nalaze želudac i crijeva[18], слов. trébuh 'der Bauch'[19], мак. *трбув* trbuh. О- в отрьбоухъ трябва да е представка, както в полското opłucna, otrzewna.

Отбелязаното в „Шестоднева“ наименование слѣзъ/слѣзове ἔνυστρα се е запазило до днес в диалектното название на далак — слез. То се среща, както и слезка предимно в западните български диалекти.

Освен изброените тук наименования за стомаха (корема): коремъ, сърнште, отрьбоухъ и слѣзъ, в „Шестоднева“ се употребяват още стомахъ, жтроба и чрѣво.

Думата стомахъ е от гръцки произход. В „Шестоднева“ тя се среща веднъж: сего же хрѣставъчьноѥ и прѣдьнее, имь же възглашаѥмъ и дышемъ, а мѣсьноѥ, стомахъ, вьсе вънѫтрьѭдоу прѣдъ хрьбьтомь Шест. 233 с., което в новобългарския превод значи:[20] „хрущялната предна част, през която издаваме глас и дишаме, е трахея, а месната — хранопровод (стомахос), всичките все вътре пред гръбната“. Думата стомахъ намираме и в Слепченския апостол от 12 в.[21] стомаха сн радн н частыхъ нед. . . 78. Същият текст от Апостола (I Тим. 5, 23) откриваме в Никоновите пандекти (XIV век):[22] вина мало прнемлн стомаха сн радн н частыхъ недѫгъ л. 323. Миклошич документира думата стомахъ с примери от сръбските паметници (XIV век), а Срезневски я извлича от руските преписи на Ефрем Сирин (XIII—XIV в.). Думата стомах е типичен лексикален балканизъм. Освен в български, тя се среща в румънски, албански и новогръцки. Сръбското стомак най-вероятно е заемка от италиански — stomaco.

В паметниците, образуващи тъй наречения канон, за наименование на тази част на тялото се употребяват две славянски думи: чрѣво и жтроба. Йоан Екзар познава и двете, обаче по-често употребява чрѣво. Заместването на думата чрѣво се наблюдава в по-късните паметници. Според Львов „в отдельных случаях вместо чрѣво употребляется жтроба. Создается впечатление что последнее могло войти в текст взамен первичного чрѣво“[23].

Йоан Екзарх често употребява и думата жтроба 'стомах', срв. да егда соухѫ ѩдъ раждьвавъше на тънько зѣло прѣпоустнымъ ѩ въ жтробѫ, залнваѥтъ и оставлѣѥтъ артнрнѩ, своѩ ѥн дѣнствовати Шест 233а, а торакъ по вын по прѣдьнни нматъ странѣ прьвоѥ гражд, таче потомь жтробѫ, жтробѣ же корень ѥсть пѫпъ Шест. 233 с. В новобългарски превод: „та когато раздъвкваме суха храна много на дребно и я пропускаме в стомаха, приезичницата затуля трахеята и я кара да действува; А трупът има на предната си част, до шията, първо гърди, а след това — стомах. Основа на стомаха е пъпът“[24].

Думата жтроба не се е запазила в българския език във форма, която да отразява типично българския фонетичен развой. Сега тя се счита за русизъм — утроба[25]. Сега тя е свойствена на книжовния български език, макар че я отбелязва и Найден Геров в своя речник.

Чрѣво във формата черво, черево, цревo (в смисъл на тънки и дебели черва) се пази, както в книжовния български език, така и в диалектите. Интересуващото ни тук значение 'стомах' се среща рядко в диалектите. То ми е познато от Плевенския говор[26].

От направения тук бегъл преглед на наименованията, означаващи 'стомах' — корем в „Шестоднева“, личи огромното им богатство. Йоан Екзарх не познава или, по-точно казано, в неговите съчинения не е засвидетелствувано праславянското название на стомаха: желѫдъкъ, следи от което се пазят в някои западнобългарски диалекти: желудък, желюд. Те означават не 'стомах' въобще, а 'стомах на животни и птици'[27]. В старобългарските паметници думата желѫдъкъ не е засвидетелствувана. Миклошич я отбелязва с пример от руски паметник от XVI в.

Друга семантична група думи, върху която искам да обърна внимание, обхваща наименования на птици. В „Шестоднева“ се срещат не само грълица 190а, голѫбіе, жерѧвіе, както и скворьци и галица 186с, но и славіѧ же звиздѫшта, косы же и соѩ и вльгы и жльны, штоуры же и изокы, ластовица же и сковранька и ины пътица 5в—5с. Голямата част от изброените тук наименования се пазят до днес в българския език, като някои от тях се явяват в малко променен вид. голѫбь се е променило в резултат на асимилация в гълъб в по-голямата част на българската езикова територия. ластовица в книжовния български език се е променило в ластовица в резултат на свръхстарателност. Соѩ е получило допълнително наставката **-ка** (сойка), а штоуръ — наставката **-ьць** — щурец.

Диалектни са днес названията: галица ’гарга, чавка’, сковранькь ’чучулига’ и жльна ’кълвач’.

Българският език днес не познава само думата изокъ. Впрочем, тя назовава не птица, а насекомо ’жетвар, cicada orni’. Засвидетелствувана в „Шестоднева“ е и думата вльга ’пойна птица, Oriolus galbula’, която е претърпяла значителни промени. Тя се явява днес във вид авлига, което е трудно за обяснение и няма съответствие в други славянски езици, докато вльга има такива съответствия, срв. сърб. ву ̏га, рус. иволга, пол. wilga, чеш. vlha, слов. vólga[28].

Когато говорим за наименованията на птиците в „Шестоднева“, не можем да отминем и названието на петела. В съвременния български език това название е петел. Думата не е засвидетелствувана в най-старите паметници, които превеждат гръцкото ἀλέκτωρ с коуръ и кокотъ. Първата дума се среща в Зографското, Асеманиевото евангелия и в Савината книга. В Марийското евангелие се употребява кокотъ. За свойствено на първоначалния превод се смята названието коуръ, а кокотъ се счита за моравизъм, попаднал при превеждането на Четвероевангелието в Моравия[29]. В по-късните паметници названието кокотъ се среща изключително рядко. От среднобългарските преводи на Евангелието думата ми е позната само от Банишкото Евангелие (XIII в.). По-дълга история има наименованието коуръ. През среднобългарския период то получава умалителна наставка — ѧ и става коуръѧ. коуръѧ със значение ’петел’ отбелязах в Боянското, Карпинското и Добрейшовото Евангелия. От това наименование са останали само следи (срв. курец ’скопен петел’, куряк ’импотент; скопен петел’ и вулгарно кур (penis), засвидетелствувано впрочем от XVI в.)[30].

Наименованието на „петел“ в българския език е станало петел от *pětelъ или *petьlъ. Думата се среща още у Йоан Екзарх в „Шестоднева“, където четем: пѣтєлиниъ весель иестъ, а морьскын коуръ кычнивъ и любивъ доброте, блѫдивн голѫбіе и домашьнѣіѧ коуръѧта, года нарочита не имѫште Шест. 187а, в гръцкия текст: ταῦρον ὸ αλεκτρυών. φιλόκαλον ὸ ταώς λαγνιοι αί περιστεραὶ καὶ κατοίκιδιοι ὄρνεις, έπι παντὸς καιροῦ τὸ συνουσιαστικόν ἔχουσαι. Думата пѣтєлиниъ в „Шестоднева“ предава гръцкото ὸ ἀλεκτρυών. Прибавена към думата *pětelъ сингулативна наставка -ниъ не се среща в други паметници, които познават само пѣтєлъ или пѣтьлъ. В приведения по-горе цитат от „Шестоднева“ намираме и други две наименования, образувани от думата коуръ ’петел’: морьскын коуръ и домашьнѣіѧ коуръѧта. морьскын коуръ превежда гръцкото ὸ ταώς ’паун, някаква риба’. Домашьнѣіѧ коуръѧта — κατοικίδιοι ὄρνεις ’домашни птици, пилета’. Нито една от тях не е наименование на петел.

В среднобългарските паметници нашата дума се отбелязва във вид пѧтель. Такава форма откриваме в Добромировото Евангелие от началото на XII век, срещаме я и в други по-късни паметници. Формата пѧтель е вторична, с неетимологична носовка, която се е развила през среднобългарския период.

Пѣтьль//пѣтель, т.е. nomen agentis с наставка -тель или -тьль,[31] образувано от pěti ('пея') и означавало 'този, който пее — певец'. Наименованието е общо за всички южнославянски езици, с изключение може би на словенския, където petelin е диалектно наименование на петел, докато книжовното е kokot, което свързва словенския език със западнославянската езикова група. В южнославянските езици пѣтель//пѣтьль е изместил общославянското наименование на петела, думата коуръ. Причината за изместването на думата КОУРЪ се търси в развитието на новото значение (penis). Както видяхме в българския език процесът на изместването е започнал много рано, още през X век.

Интересни са и наименованията на дърветата в „Шестоднева". Йоан Екзарх изброява напр.: ѥлнїѥ и боровнїѥ и сосннїѥ и агнѧдніе и врьбнїѥ и клєнніе и трепетнчніе и тополнїе. Шест. 88 d, ѥлнїѥ же и сосннїе и борніе и купарнсн и тнснїе и агнѧдніе же и тополнїе Шест 104 a, агнѧдніе и брѣстнїе и тополнїе, и ѥлнко же тогождє нного Шест. 104 c, вєзъ абланнїѧ бо и смокъвнїѧ и коушевнїѧ можетъ чловѣкъ жнтн Шест. 86b. Всички тези наименования са дадени в събирателна форма. Особено внимание заслужават две названия: агнѧдніе и сосннїе. И двете не са познати на съвременния български език. Първата агнѧдніе има точни съответствия в словенски, чешки, словашки и руски, а също така в сръбското јагнед (вид топла — populus nigra), засвидетелствувано през 1498 г. Те сочат към едно праславянско наименование *agnędъ, отбелязано впрочем в български само от Ахтаров в неговия Ботанически речник[32].

Йоан Екзарх потвърждава съществуването в българския език и на наименованието сосна, дума, която се е считала за севернославянска. Както посочих в една своя студия,[33] думата сосна се е срещала в българските паметници чак до XVI век. Намираме я в Симеоновия сборник от 1073 година, в Пролога от 1339 година и в Повеста на Акир Премъдри, запазена в препис от XVI век[34]. Следи от нея се откриха и в топонимията покрай Берово в Източна Македония,[35] близо до границата, а също така и в топонимичния материал от Гърция:[36] σωσθνα eine πλάνινη in Macedonien. . . (1320) aus slav. *sosna 'Fichte'.

Днешната трепетлика е засвидетелствувана в „Шестоднева" като трепетнца, едно образуване с наставка -нца от основа *trepet.

Растението, според Йоан Екзарх, . . . сѧ раздѣлѣютъ въ стьбло и коре и на лоуспы пьшеннчьныѧ и сама та зрьна и оснѧ 100d—101a. Особено интересно е наименованието коре, непознато на старобългарските паметници от тъй наречения канон. В езика на Йоан Екзарх е запазена първоначалната именителна форма коре, докато в други паметници вместо нея се употребява винителната форма корень. В „Шестоднева" е документирана също и лоуспа без омекчаване на л, което изглежда е станало в по-късен период.

От богатата строителна терминология в „Шестоднева" избирам само думата потонъ. Думата потонъ се среща в Пролога към „Шестоднева" в един от преписите му: а покрытн хотѧщо, не нмѫщю протнвѫ стѣнамъ тѣмъ и помостоу мраморѣноумоу достонна покрова, лѣсѫ бн нсплетъ потонъ храмоу томоу сътворнлъ, и покрылъ и сламоѫ, и двьрн напантлъ прѫтнємъ, такъ затворъ сътворнлъ Шест. 6c. В други преписи на „Шестоднева" на мястото на потонъ четем потьнкоу, потонкоу, тьнкоу.

Реконструкцията на първоначалния текст на този откъс, съдържащ думата потонъ не беше приета от Иван Гълъбов. В публикуваната в сп. „Български език“ год. XIX, кн. I (1969) рецензия на I том на „Шестоднева Ив. Гълъбов подчертава: „Въвеждането на една дума потонъ, непозната иначе от старобългарските паметници, поради което е станало нужда да бъде аргументирано съществуването ѝ с етимологическа бележка (при което би могло с по-голям успех да се използува например съществуването на българската дума потон), не ми се вижда особено оправдано, като се има пред вид, че всички останали ръкописи имат потонкоу (или дори тонкоу) и най-вече при наличието на текста 58, при който изречението завършва с храмоу томоу покровъ сотворилъ, т.е. в такъв случай целият текст в превод би звучал „изплитайки тънка скара, той би направил покрив на този дом и го би покрил със слама“. Очевидно изпадането на покровъ в един от междинните преписи (въз основа на който е изградена по-нататък традицията на преписите 56, Т и VB и А (1263), става причина най-сетне поради неяснота в потонкоу да бъде открито от един по-внимателен преписвач), доколкото указанията на Попов са сигурни) съчетанието потон, идентифицирано с посочената по-горе и възприета от Р. Айтцетмюлер дума“[37].

И аз, занимавайки се преди няколко години с етимологията на думата потонъ,[38] се съгласих с покойния заслужил изследвач на старобългарската лексика и за най-ранно писмено засвидетелствуване на думата потонъ сметнах примера, намерен от мене у Патриарх Евтимий. Връщайки се отново към тази дума след внимателното проучване на дадения от проф. Айтцетмюлер възстановен текст и сравнявайки го с посочените в изданието разночтения, почувствувах се принуден да се съглася с него и да приема, че в първоначалния текст на „Шестоднева“ наистина е имало дума потонъ със значение на 'дървена конструкция на покрив — Dachstuhl'. За по-късните преписвачи, небългари по произход, думата потонъ изглежда е звучала малко странно и затова те я заместват с тонкын. Формата потонкоу обяснявам като кръстоска между потонъ от оригинала и тонкын от по-късните преписи. Поредно засвидетелствуване на думата потонъ имаме от XIV в. То се среща в Похвалното слово за Константин и Елена, написано от Патриарх Евтимий. Думата потонъ не е отбелязана в речника на Миклошич и у Срезневски. Тя е застъпена в цялата българска езикова територия и има различни значения, между които най-широко е разпространено значението 'таван'. Според мен думата потонъ е стара заемка от гръцкото πάτωμα. Българското потон (югоизточно) покрай потон (североизточно) има пълно семантично покритие в гръцкото πάτωμα. В цитираната по-горе статия обясних как от гръцкото πάτωμα се е получило българското потонъ. Думата πάτωμα е била заета в българския език втори път през по-късен период във вид на патома. Намираме я в диалектите, които остават в непосредствена връзка с гръцките говори (Родопите, Егейска Македония).

От направения тук най-бегъл преглед на историята на няколко думи от Екзарховия „Шестоднев“ твърде ясно личи значението на този изключителен паметник не само за българската историческа лексикология, но и за сравнителната славянска лексикология. Данните от този паметник ни доказват, че още дълго трябва да се занимаваме с него.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Споменик српске крал. Академије, кн. 44, Београд, стр. 39.

[2] Загадъчна дума с неясен произход, вж. M. Vesmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, I, Heidelberg 1953, s. 243. Полският учен Зд. Стибер свързва думата вынъ с глагола

вытн 'вия'. Според него „Słowo vyja mogło pierwotnie oznaczać gardło i szyję zwierzęcia, a potem mogło się jego znaczenie roszerzyć także na gardło i szyję człowieka". Z. Stieber, Jeszcze o scs. vyja. В чест на акад. Вл. Георгиев, Езиковедски проучвания по случай седемдесет години от рождението му, С., 1980, стр. 318.

[3] Цитирам възстановения текст от Р. Айцетмюлер в неговото издание на „Шестоднева", Das Hexaemeron des Exarchen Johannes, I, Graz, 1958.

[4] A. Leskien, Zum Šestodnev des Exarchen Johannes, JA XXVI, Berlin, 1904, s. 58.

[5] Цит. съч. т. VI, стр. 322.

[6] P. Skok, Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, II, K-poni, Zagreb, 1972, s. 152.

[7] F. Miklosich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien, 1886, s. 130.

[8] E. Berneker, Slavisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1908—1913, s. 570.

[9] Младенов, Ст. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език, С., 1941, стр. 251.

[10] Боев, Е. За предтурско тюркско влияние в българския език — още няколко прабългарски думи, БЕ XV, С., 1965, 3—17. За думата корем вж. стр. 11.

[11] Български етимологичен речник, Т. 2, И-Крепя, С., 1979, стр. 633.

[12] Вж. Давидов, А. Речник-индекс на презвитер Козма, С., 1976, стр. 299.

[13] Цитирам по И. И. Срезневски, Материалы для словоря древне-русского языка по письменным памятникам, Т. 3, Санктпетербург, 1912, стр. 875.

[14] Вж. Минчева, А. Старобългарски кирилски откъслеци, С., 1978, стр. 161.

[15] Геров, Н. Речник на българския език, ч. V, Пловдив 1904, стр. 305.

[16] Речник српскохрватского книжевног езика, V, П—С, Нови Сад, 1973, 776.

[17] M. Pleteršnik, Slovensko-nemski slovar, II, P—Ž, V Ljubljani, 1984, s. 480.

[18] Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, XVIII, U Zagrebu, 1962—1966, 564—566.

[19] Pleteršnik, M. op. cit.

[20] Новобългарски превод по Цв. Кристанов и Ив. Дуйчев, Естествознание в средновековна България, С., 1954, стр. 153.

[21] Вж. Ильинский, Г. А. Слепченский апостол XII века, М., 1912.

[22] Паметникът се пази в Ленинската библиотека в Москва, сбирката на Егоров, № 1, 60-те години на XIV век.

[23] Львов, А. С. Очерки по лексике памятников старославянской письменности, М., 1966, стр. 273.

[24] Кристанов, Цв. и Дуйчев, Ив. Естествознание в средновековна България, стр. 153.

[25] Вж. Мирчев, К. Историческа граматика на българския език, Трето издание, С., 1978, стр. 102.

[26] Вж. Евстатиева, Д. Лексиката на говора в с. Тръстеник, Плевенско, БД VI, С., 1971, стр. 238.

[27] Вж. Български етимологичен речник, I, А—З, С., 1971, стр. 534.

[28] За етимологията вж. Български етимологичен речник, I, А—З, С., 1971, стр. 2.

[29] Вж. А. С. Львов, Цит. съч., 150—153.

[30] Вж. Un lexique macédonien du XVIe siècle par C. Cianelli avec la collaboration A. Vaillant, Paris, 1958, s. 38: kur-o 'le penis'.

[31] Slawski, Fr. Zarys słowotworstwa prasłowianskiego, Słownik prasłowianski, T, 1, Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk 1974, s. 113.

[32] Материали за български ботанически речник. Събрани от Б. Давидов и А. Явашев, подредени от М. Шосев и П. Балабанова, допълнени и редактирани от Б. Ахтаров, С., 1939, стр. 556. Въпросната дума има облик яглед и означава 'кавак, черна топола, populus nigra'.

[33] Rusek, J. Ze studiow nad słownictwem bułgarskim Sprawozdania z posiedzen Komisji Naukowych Oddzialu PAN w Krakowie, XIV/2, Krakow, 1970, s. 551.

[34] Думата сосна се среща в един от преписите на Повестта за Акир Премъдри от XVI век, поместен в Сборник № 309 от Народната библиотека в София. Текстът е от сръбска редакция, преписан от българския оригинал. Той беше издаден от Б. Ангелов и М. Генов, Стара българска литература (IX—XVIII в.) в примери, преводи и библиография, С., 1922, стр. 317.

[35] Вж. Т. Стаматовски, Сосна во македанската топонимија, Onomastica jugoslavica V, Zagreb, 1975, 9—12.

[36] Vasmer, M. Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941, s. 255.

[37] Български език XIX, 86—87.

[38] Русек, Й. Кон проучваната најазичните контакти меѓу Грците и јужните словени, Македонски јазик, XXV, Скопје, 1974, 100—105.